

Отримано: 12 січня 2016 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Лукомська О. І. Сільський зелений туризм як інноваційний напрям диверсифікації агробізнесу / О. І. Лукомська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 13–17.

УДК 338.48 – 6:005

JEL – класифікація: Q130, L830

Лукомська Оксана Іванівна,
викладач, Рівненський державний гуманітарний університет

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ

У статті досліджено ефективність розвитку сільського зеленого туризму як інноваційного напрямку диверсифікації агробізнесу. Проведено аналіз стану підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в Україні. Визначено динаміку та тенденції розвитку агроосель України впродовж 2012–2014 років. Проаналізовано економічні показники діяльності агротуристичних підприємств. У результаті дослідження визначено проблеми, пов'язані з негативними змінами в сфері сільського туризму, та перспективи подальшого функціонування агроосель в Україні.

Ключові слова: сільський зелений туризм, диверсифікація, агробізнес, інновація, аграрні підприємства, агрооселя.

Лукомская Оксана Ивановна, СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ КАК ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ АГРОБИЗНЕСА

В статье исследована эффективность развития сельского зеленого туризма как инновационного направления диверсификации агробизнеса. Проведен анализ состояния предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма в Украине. Определены динамика и тенденции развития агроусадьб Украины в течение 2012–2014 годов. Проанализированы экономические показатели деятельности агротуристических предприятий. В результате исследования определены проблемы, связанные с негативными изменениями в сфере сельского туризма, и перспективы дальнейшего функционирования агроусадьб в Украине.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, диверсификация, агробизнес, инновация, аграрные предприятия, агроусадьба.

Oksana Lukomska, RURAL GREEN TOURISM AS AN INNOVATIVE DIRECTION OF DIVERSIFICATION OF AGRIBUSINESS

The article investigates the efficiency of development of rural green tourism as an innovative direction of diversification of agribusiness. The analysis of entrepreneurship in the green rural tourism sphere in Ukraine is conducted. The article defines the dynamics and trends of agrihomes development in Ukraine during 2012-2014. The economic performance indicators of agritourism enterprise are analyzed. The research identified the problems associated with negative changes in the field of rural tourism, and prospects for further functioning of agrihomes in Ukraine.

Keywords: green rural tourism, diversification, agribusiness, innovation, agricultural enterprises, agrihome.

Постановка проблеми. За умов підвищеного ступеню ризикованості діяльності підприємств аграрного сектору України постає необхідність пошуку нових нетрадиційних організаційно-правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання аграрної сфери. Відсутність інноваційно-активних несільськогосподарських підприємств у сільській місцевості вимагає розробки такої програми дій, яка б спрямовувалася на розвиток його потенційної багатофункціональної діяльності з метою мінімізації ймовірних фінансово-економічних ризиків і можливих втрат капіталу. Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств у стратегічній перспективі можливо за рахунок диверсифікації як основи структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. Тому в сучасних умовах одним із інноваційних напрямків диверсифікації операційної діяльності агропідприємств є розвиток сільського зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Потенціал економічного зростання аграрної сфери за рахунок диверсифікованого виробництва є об'єктом досліджень В. Борщевського [1; 8], Т. Васильцівки [8], Ю. Лупенко [6], В. Ткачука [9], Т. Панюк [7]. Науково-теоретичні основи розробки та впровадження диверсифікації агрогосподарств через розвиток сільського зеленого туризму висвітлені в працях І. Гри-

шової [2; 3], І. Крюкової [5]. Незважаючи на цінність результатів дослідження вітчизняних авторів щодо впровадження диверсифікації в аграрній сфері, окремі питання зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими та вимагають подальшого дослідження процесу диверсифікації діяльності аграрних підприємств в напрямку розвитку сільського зеленого туризму.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення ролі сільського зеленого туризму як інноваційного диверсифікованого напрямку розвитку агробізнесу та аналіз його стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аграрний сектор економіки України має досить суттєві переваги перед іншими секторами матеріального виробництва, які є запорукою успішного вирішення проблем диверсифікації, а саме: значний природно-ресурсний, інвестиційний, людський та експортний потенціал, сприятливе геостратегічне положення, збережений уклад сільського життя та історично зумовлені народні традиції і промисли. Він забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 12% ВВП та майже 60% фонду споживання населення, є бюджетоутворювальним сектором національної економіки з часткою у державному бюджеті близько 10% [9].

Водночас проблема ефективної диверсифікації для підприємств аграрного сектора залишається надзвичайно актуальною, оскільки подібна трансформація дає змогу успішно вирішувати питання акумулювання фінансових ресурсів і максимально можливого нарощування й використання потенціалу, скорочення виробничих витрат, підвищення рівня рентабельності, подолання залежності суб'єктів господарювання від постачальників. Першочергового значення в подоланні негативних явищ в аграрній сфері через використання переваг диверсифікації набувають стан продуктивних сил, кваліфікація працівників, система організаційних та інституційних відносин. Ринковий механізм формує середовище для виробничо-комерційної взаємодії учасників процесу диверсифікації та розвитку малого і середнього агробізнесу. Водночас тенденції світового розвитку потребують інноваційних продуктів, створення якісно нового людського капіталу, ефективного державного управління, яке б відповідало потребам усього суспільства [7, с. 121]. Інноваційний розвиток сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності на сучасній технологічній основі вимагають пошуку нових підходів до організації всієї системи соціально-економічних відносин на селі [8, с. 10].

Посилення інноваційної спрямованості суб'єктів господарювання в різних сферах економічної діяльності на сільських територіях України дасть змогу підвищити ефективність функціонування як агроформувань, так і підприємницьких структур несільськогосподарського спрямування, забезпечити впровадження нових агротехнологій, підвищення якості людського капіталу, модернізацію транспортної, виробничої та ринкової інфраструктури тощо. Багатофункціональний розвиток села є важливою складовою нарощування його інноваційного потенціалу, оскільки завдяки йому збільшується чисельність видів несільськогосподарської діяльності, де впровадження інновацій може відбуватися швидше та ефективніше, ніж в аграрному секторі економіки. Крім того, багатофункціональний розвиток сільських територій створює умови для максимальної реалізації синергетичних ефектів у функціонуванні економіки сільських територій, що підвищує їхню привабливість для інвесторів, зокрема щодо реалізації інноваційних проєктів [1, с. 26]. Відтак особливого значення в цьому контексті набуває стратегічне диверсифікаційне планування з метою забезпечення ринкової стійкості підприємства в умовах мінливого зовнішнього середовища у сільській місцевості.

Досягнення стратегічних цілей у сфері розвитку форм господарювання та інтеграції виробництва передбачається здійснити шляхом формування агроструктур, які за своєю організаційною формою і розміром відповідають аналогам світового ведення сільського господарства [6, с. 42]. Як свідчить практика європейських країн, інноваційною формою диверсифікації агробізнесу, яка може забезпечити сталий розвиток аграрної сфери та національної економіки, є сільський зелений туризм.

Найбільш прийнятною постає стратегія центральної диверсифікації, яка ґрунтується на концентрації зусиль зелених садіб у спектрі використання наявних можливостей і пошуку додаткових на основі вже функціонуючих туристичних ресурсів. Ця стратегія орієнтована на підтримання рівня зростання попиту за рахунок нарощування туристичних потоків і розширення комплексу послуг. Розробка стратегії та реалізація допоміжних проєктів і цільових програм розвитку зеленого туризму сприятиме вирішенню найважливіших соціально економічних проблем та сформує фундаментальні засади становлення даної галузі як провідного виду економічної діяльності регіонів [5, с. 70].

Концептуально процес підвищення рівня ефективності функціонування зеленого сільського туризму можна окреслити в ідеї розробки сукупності обґрунтувань комплексних механізмів, які дозволять реалізувати стійке поєднання в управлінні аграрним бізнесом та туристичною галуззю [3, с. 49]. Концепцію ефективного розвитку сільського зеленого туризму І. Ю. Гришова визначає як стратегію дій і конструктивний принцип, згідно з якими повинні розвиватися аграрні підприємства і галузь у цілому, що дозволяє:

– проаналізувати економічні процеси, що відбуваються в галузі;

- визначити перспективні напрямки розвитку сільського зеленого туризму та форми його найбільш ефективної організації;
- системно розглядати ресурсозабезпечення і раціональне розміщення продуктивних сил;
- оцінювати джерела фінансування і роль форм власності як факторів, що впливають на структуру потреб зеленого сільського туризму;
- сформулювати механізм управління ефективністю використання наявного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням диверсифікації їх діяльності в напрямку сільського зеленого туризму [2, с. 18].

Цей концептуальний підхід активізує зелений туризм, що, своєю чергою, дасть змогу вирішити найскладніші проблеми українського села: сприятиме підвищенню рівня зайнятості та формування додаткових джерел доходів населення, зменшенню соціальної напруги у суспільстві, становленню системи соціальних цінностей у населення, підвищенню його культурно-освітнього рівня, закріпленню у сільській місцевості молоді, збереженню сформованої системи розселення та відновлення демографічного потенціалу сіл депресивних регіонів України. З розвитком зеленого туризму тісно пов'язаний розвиток народних промислів у сільській місцевості, а також активізація діяльності у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини [10].

Не зважаючи на перспективність та ефективність впровадження диверсифікації діяльності агропідприємств за рахунок функціонування сільського зеленого туризму, в 2014 році спостерігаються негативні зміни в цій сфері по всій Україні. Характерним показником при дослідженні стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є кількість агроосель чи агросадиб (табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток сфери сільського зеленого туризму в Україні

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Кількість садиб, од	230	285	233	55	-52
Кількість розміщених осіб	50724	49948	39311	-776	-10637
Середня місткість садиб, місць	11	12,6	13,5	1,6	0,9
Площа садиб, в т.ч. житлова	49425,3 20787,1	65986,2 29987,7	71208,4 23556,7	16560,9 9200,6	5222,2 -6431

*Сформовано на основі [4, с. 50]

Наведені статистичні дані узагальнюють інформацію про наявні агросадиби, які функціонують в Україні. Усі суб'єкти підприємництва в межах сільського зеленого туризму провадять діяльність у формі фізичних осіб – підприємців. Варто зазначити що, офіційні дані про діяльність агроосель в Україні з'явилися у 2012 р. запровадженням статистичних форм звітності, які періодично затверджуються відповідними нормативними актами (форма № 1-КЗР (річна) «Звіт про діяльність колективного засобу розміщення», форма № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність»). Незважаючи на впровадження зазначених форм звітності, недоліками оприлюднення статистичної інформації з сільського зеленого туризму є неповнота відображення матеріалу та відсутність чіткої структури його подачі.

Аналіз систематизованої органами Державної служби статистики України інформації щодо розвитку сільського зеленого туризму за 2012–2014 роки показав, що загальна кількість садиб по країні (фізичні особи – підприємці), які надавали туристичні послуги в 2013 р. зросла до 285 одиниць проти 230 у 2012 році. За цей період збільшилась загальна їх площа на 16,5 тис. м², що на 7,7% більше, ніж у 2012 р. Незважаючи на зростання середньої місткості сільських садиб до 12,6 місць (14,5%), у 2013 р. на 776 осіб зменшилась загальна кількість розміщених у садибах відпочиваючих, це на 1,5% менше по відношенню до 2012 р. Згідно з вищезазначеним можна стверджувати, що значне поширення практики диференціювання видів діяльності аграрних формувань та джерел їх доходів створює позитивний ефект як в економічній, так і в соціальній площині [4, с. 50].

Дослідження стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в 2014 р. свідчать про спад діяльності агросадиб. Кількість фізичних осіб – підприємців, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері сільського зеленого туризму, в Україні у 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшилась на 52 садиби і становить 233. Проте варто звернути увагу, що при дослідженні сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності в Україні у 2014 р. не враховувались показники діяльності суб'єктів господарювання, які розташовані на території анексованого Криму.

Дані про фінансово-економічну діяльність суб'єктів сільського зеленого туризму в Україні впродовж 2012–2014 років наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Економічні показники діяльності сільського зеленого туризму в Україні

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку і аналогічних платежів), тис. грн.	10189,7	16966,7	11219,9	6777	-5746,8
Витрати, тис. грн.	5046,6	10283,0	6756,8	5236,4	-3526,2
Фактичні витрати на один людино-день перебування, грн.	117,2	104,4	117,8	-12,8	13,4
Кількість ночівель, од.	112520	130695	93341	18175	37354
Середня тривалість перебування розміщених осіб, днів	2,2	2,6	2,4	0,4	0,2
Коефіцієнт використання місткості садиб	0,26	0,19	0,15	-0,07	-0,04

*Сформовано на основі [4, с. 50]

За даними таблиці 2 у 2013 році доходи від надання послуг збільшилися на 6777 тис. грн., або 66,5%, порівняно з 2012 роком. Одночасно зросли господарські витрати відповідно на 5236,4 тис. грн., або в 1,04 рази. За аналізований період доходи перевищують витрати, що свідчить про отримання прибутку підприємствами сільського зеленого туризму в Україні. Позитивним слід вважати зменшення за цей час фактичних витрат з 117,2 до 104,4 грн. за один день перебування. Це один із факторів можливого збільшення чисельності відвідувачів, адже, коефіцієнт використання місткості сільських садиб залишається низьким – 0,19. Як наслідок, більшу частину часу ринок сільського зеленого туризму залишається ненасиченим, тоді як під час сезону в закладах розміщення відпочивальників катастрофічно не вистачає місць.

Порівняльний аналіз статистичних даних за 2013–2014 роки показав протилежну ситуацію до попереднього періоду, яка характеризується негативними тенденціями в розвитку сільського зеленого туризму. Про це свідчать від'ємні відхилення майже за всіма показниками. Однією з ключових проблем нарощування обсягів надання агротуристичних послуг у сільській місцевості країни залишається низький рівень офіційної реєстрації суб'єктів сільського зеленого туризму, тобто загальна кількість суб'єктів аграрного сектору, які диференціюють свою господарську діяльність та займаються наданням таких послуг є значно більшою.

Проаналізувавши стан підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні, варто зазначити, що пік розвитку спостерігався у 2013 р., а вже у 2014 р. кількість садиб скоротилася. Також постійно зменшується кількість туристів, які скористалися послугами сільського туризму, що є досить негативним явищем. Причиною такого спаду є заниження більшістю агроосель фактичної кількості відвідувачів з одночасним заниженням доходів, отриманих від надання послуг сільського зеленого туризму. Це пояснюється обмеженнями в обсягах доходів для фізичних осіб – підприємців, які передбачені податковим законодавством, що у 2014 р. для фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку II групи становили 1 млн. грн. Такий результат зумовлений нестабільною фінансово-економічною та політичною ситуацією в державі. Дана ситуація носить тимчасовий характер і найменші позитивні зрушення в економічному, політичному та соціальному середовищі призведуть до кардинальних змін та зростання обсягів діяльності суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. З метою більш ефективного функціонування та поширення сільського туризму на території України необхідно створити відповідні умови для тісної співпраці органів місцевого самоврядування, громадських організацій і сільських господарів, а також з боку державного регулювання даного виду діяльності забезпечити пільгове податкове навантаження. Для цього в державі доцільно сформувати сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток сільського зеленого туризму, який є інноваційним напрямком диверсифікації господарської діяльності суб'єктів аграрного сектору, дає позитивний економічний ефект та формує сприятливі передумови для побудови дієвого механізму нівелювання потенційних ризиків і загроз розвитку суб'єктів аграрного сектору. Диверсифікація операційної діяльності аграрних формувань є неодмінною умовою сьогодення та потребує розробки потужного науково-методичного і прикладного базису визначення рівня її результативності за умов переходу на інноваційну модель розвитку агробізнесу. Опрацювання дієвого механізму впровадження інноваційних стратегій розвитку сільського зеленого туризму та підвищення його ефективності на засадах диверсифікації господарської діяльності аграрних підприємств окреслює площину подальших наукових досліджень.

Література:

1. Борщевський В. В. Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону : наукова доповідь / В. Борщевський, І. Куліш, Я. Шевчук. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 56 с.
2. Гришова І. Ю. Концептуальні засади розвитку сільського зеленого туризму / І. Ю. Гришова // Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу : зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 15–17 жовтн. 2015) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А. – 2015. – 320 с. – С. 18–20.
3. Гришова І. Ю. Сталий розвиток аграрної економіки в контексті розвитку сільського зеленого туризму / Дем'яненко М. Я., Гришова І. Ю. // Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку : функціональний, галузевий і регіональний вектори : [колективна монографія] / За ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України С. М. Шкарлета. – К. : ТОВ «Кондор», 2015. – 316 с. – С. 48–54.
4. Колективні засоби розмішування в Україні в 2012, 2013 та 2014 роках [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України / І. О. Крюкова // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 69–75.
6. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
7. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3 (3). – С. 120–125.
8. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : [моногр.] / За ред. д.е.н. В. В. Борщевського, д.е.н. Т. Г. Васильціва. – Львів : Аверс, 2014. – 176 с.
9. Ткачук В.І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. І. Ткачук. – Львів, 2012. – 39 с.
10. Study on Employment in Rural Areas [Electronic Resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.